

INDEX

Sr. No.	Title of Research Paper	Author(s)	Page No.
1	Financial Sector and Monetary Policy	Dr. Suhas Avhad, Shobha T. Rahane	1-7
2	A Study of Financial Performance: A Comparative Analysis of Public Sector and Private Sector Bank	Pratibha A. Bahekar	8-13
3	Government Policies for Agriculture Sector	Ashwini H. Deshmukh	14-18
4	Supply and Demand Factors in Higher Education in India	Dr. Sandeep Irole	19-26
5	A Study of Urban Unorganised Sector in India	Sangita S. More	27-32
6	Economic Impact of Ban on Gutakha – An Empirical Study of Niphad Tahsil	Navnath B. Waghchaure	33-37
7	Importance of Small Scale Industries in the Economic Development of India	Rekha S. Jadhav	38-42
8	Women Empowerment	Swati P. Wagh	43-51
9	Case Study – “Bio-Fuel is and Indian Society”	R. J. Ingole	52-56
10	Tribal Development Schemes in Maharashtra	Sunita B. Kalnar	57-64

Sr. No.	Title of Research Paper	Author(s)	Page No.
11	रायगड जिल्ह्यातील सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेचा चिकित्सक अभ्यास	के. बी. शेजूळ	65-70
12	सहकारी चळवळ प्रगती आव्हान आणि प्रतिसाद	डॉ. प्रमोदिनी विठ्ठल कदम	71-77
13	अहमदनगर जिल्ह्यातील सहकारी दूध उत्पादक शेतकऱ्यांच्या आर्थिक व सामाजिक समस्यांचा अभ्यास -(२००१ ते २०१०)	डॉ. नितीन अशोक मुटकुळे	78-84
14	इंदिरा आवास योजनेचे चिकित्सक मुल्यापन- विशेष संदर्भ नाशिक जिल्हा	श्रीमती एन. व्ही. जाधव, डॉ. आर. के. दातीर	85-93

14

इंदिरा आवास योजनेचे चिकित्सक मुल्यमापन- विशेष संदर्भ नाशिक जिल्हा

श्रीमती एन. व्ही. जाधव
संशोधनार्थी
के.टी. एच. एम. कॉलेज
नाशिक, जि. नाशिक

डॉ. आर. के. दातीर
अर्थशास्त्र विभाग,
के.टी. एच. एम. कॉलेज
नाशिक, जि. नाशिक

Research Paper - Economics

प्रस्तावना :

भारतातील समाज अनेक समस्यांनी त्रस्त असलेला दिसतो. त्यातील काही समस्यांनी अत्यंत उग्र स्वरूप धारण केलेले आहे. 'घरकुलांची कमतरता' ही समस्या त्याच श्रृंखलेतील एक आहे. अन्न, वस्त्र, निवारा या मानवाच्या मुलभूत गरजा आहेत. भारत सरकारने निवारा ही मानवाची प्राथमिक गरज असल्याचे प्रमाणित करून ती तातडीने पूर्ण करण्याची आवश्यकता आहे हे ओळखून "सर्वांसाठी घर" हे उद्दिष्ट ठरविले आहे. ग्रामीण भागातील दारिद्रय रेषेखालील कुटूंबांसाठी सर्वांना निवारा उपलब्ध करून देण्यासाठी इंदिरा आवास योजनेची निर्मिती केली आहे. योजना सरकारच्या ग्रामीण विकासाचा महत्वाचा कार्यक्रम आहे. ग्रामीण भागातील दारिद्रय निर्मुलनासाठी, गरिबी दूर करण्यासाठी आणि ग्रामीण विकासासाठी योजना महत्वाची भूमिका बजावत आहेत. ही योजना देशातील सर्वात मोठी व व्यापक गृहनिर्माण योजना म्हणून ओळखली जाते.

ग्रामीण भागातील घरांची कमतरता दूर करण्यासाठी ग्रामीण भूमीहिन रोजगार हमी कार्यक्रमाची (RLEGP) एक उपयोजना म्हणून १९८५ मध्ये इंदिरा आवास योजनेला सुरवात झाली. त्यानंतर १९८९ पासून डिसेंबर १९९५ अखेरपर्यंत जवाहर रोजगार योजनेची (JRY) उपयोजना म्हणून राबविण्यात आली. १ जानेवारी १९९६ पासून ही योजना स्वतंत्रपणे केंद्रपुरस्कृत योजना म्हणून संपूर्ण देशात राबविली जात आहे. ग्रामीण भागातील अनुसूचित जाती / जमातीच्या व्यक्तींना आणि मुक्तवेठबिगरांना तसेच दारिद्रय रेषेखालील अनुसूचित जाती / जमाती व्यतिरीक्त ग्रामीण गरिब व्यक्तींना घरे बांधण्यास आर्थिक मदत देणे हा योजनेचा प्राथमिक उद्देश आहे. या योजने

अंतर्गत शस्त्रदलातील व अर्धरैनिक दलातील लढाईमध्ये मयत सैनिकांचे कुटूंब व विधवा यांना उत्पन्नाची अट शिथिल करून लाभ दिला जातो. या योजनेतील ७५ टक्के निधी केंद्रसरकारचा तर २५ टक्के निधी राज्यसरकारचा आहे. यात ग्रामीण भागातील दारिद्र्य रेषेखालील वेधर आणि कच्ची घरे असलेल्या कुटूंबांसाठी घरकुल बांधण्यासाठी अनुदान दिले जाते. या योजनेचा लाभ घेण्यासाठी लाभार्थीचे नाव ग्रामसभेने मंजूर केलेल्या वेधर कुटूंबांच्या प्रतिक्षा यादीत असणे आवश्यक असते. ६० टक्के निधी अनुसूचीत जाती आणि जमातींसाठी राखीव आहे. अपंगांसाठी ३ टक्के तर २००७-०८ पासून अल्पसंख्यांकांसाठी १५ टक्के आरक्षण लागू करण्यात आले आहे.

घरकुलांचे उद्दिष्ट केंद्रसरकारकडून निश्चित केले जाते. तसेच जिल्हानिहाय घरकुलांचे वाटप केंद्रसरकारच्या ग्रामीण विकास मंत्रालयाकडून जिल्ह्यांना परस्पर करण्यात येते. त्यात राज्याला बदल करता येत नाही. १ एप्रिल २०१३ पासून केंद्रसरकारने दर्जेदार घरे बांधण्यासाठी प्रती घरकुल ७० हजार रुपये सुधारित किंमत ठरविली आहे. राज्याने २५ हजार रुपये हिस्सा निश्चित केला आहे. मजुरीच्या स्वरूपात लाभार्थीचा वाटा ५ हजार रुपये आहे. राज्यातील प्रत्येक घरकुलाची किंमत १ लाख रुपये निश्चित करण्यात आली आहे. या योजनेची अंमलबजावणी जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणेमार्फत (DRDA) होते.

अध्ययनाची उद्दिष्टे :

प्रस्तुत अध्ययनासाठी खालील प्रमुख उद्दिष्टे :

- १) इंदिरा आवास योजनेच्या प्रगतीचे परिक्षण करणे.
- २) इंदिरा आवास योजनेअंतर्गत तालुकानिहाय घरकुल विभागणी विषयक अभ्यास करणे.
- ३) इंदिरा आवास योजनेअंतर्गत उपलब्ध निधी आणि निधीचे तालुकानिहाय वाटप याविषयीचा अभ्यास करणे.
- ४) इंदिरा आवास योजनेच्या अंमलबजावणी विषयक उपाययोजना सुचविणे.

संशोधन पध्दती :

प्रस्तुत अध्ययनासाठी वर्णनात्मक आणि विश्लेषणात्मक पध्दतीचा उपयोग केला आहे. नाशिक जिल्ह्यातील इंदिरा आवास योजनेचे चिकित्सक मुल्यमापन हा अभ्यासविषय असून सन २०१०-११ ते २०१४-१५ असा पाच वर्षांचा कालावधी निश्चित करून दुय्यम सामग्रीचा उपयोग केला आहे. नाशिक जिल्ह्यात एकूण १५ तालुके आहेत. जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणेकडून १५ तालुक्यांची योजने विषयी माहिती विविध अहवाल, वेबसाईट वरून घेतली आहे. तालुकानिहाय घरकुलांचे वाटप, उपलब्ध निधी, योजनेची अंमलबजावणी याविषयी तुलनात्मक अभ्यास केला आहे. नाशिक जिल्ह्यातील इंदिरा आवास योजनेअंतर्गत तालुकानिहाय मंजूर घरे :

तक्ता क्र.१ मध्ये नाशिक जिल्ह्यातील सन २०१०-११ ते सन २०१४-१५ या पाच वर्षांच्या

कालावधीत इंदिरा आवास योजनेअंतर्गत तालुकानिहाय मंजूर घरे दर्शवली आहेत. या कालावधीत एकूण ४७,५५४ घरकुलांना मंजूरी मिळाली आहे.

तक्ता क्र. १

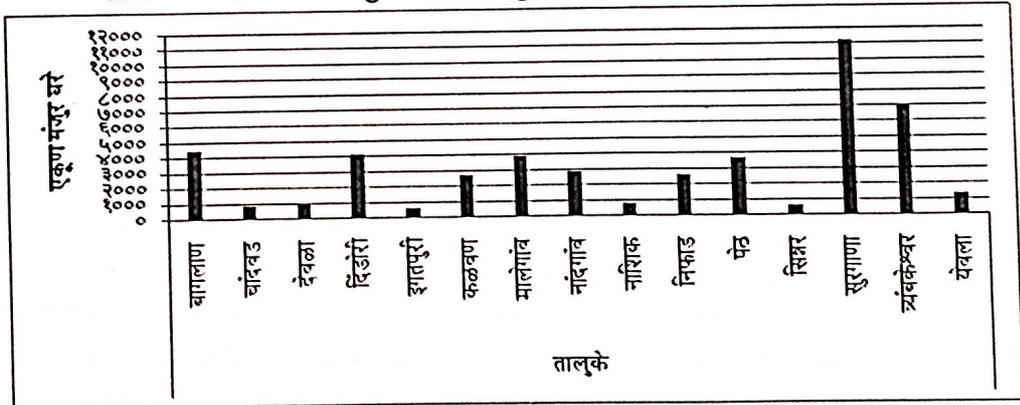
नाशिक जिल्ह्यातील इंदिरा आवास योजनेअंतर्गत तालुकानिहाय मंजूर घरे

अ क्र	वर्ष	तालुके														
		बागलाण	चांदवड	देवळा	दिंडोरी	इगतपुरी	कळवण	मालोबा	नांदगाव	नाशिक	निफाड	पेठ	सिन्नर	सुरगाणा	त्र्यंबकेश्वर	येवला
१	२०१०-११	०२	२५	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	००	०१
२	२०११-१२	१४५	५७	११७	००	००	१४६	००	०१	००	०३	००	००	००	००	०३
३	२०१२-१३	११६९	२९८	१२६	८०२	१३०	६६८	१२३२	८५७	२०९	१०३६	१२२	१७०	२६५४	१८०९	३४८
४	२०१३-१४	१५६९	४००	३५५	१३८३	४१७	१५९५	१२८७	८४५	४९५	७४५	१५२७	४०२	४४०६	२८२३	५०४
५	२०१४-१५	१६१०	६३	२८९	११३९	३३	३०४	१३८७	११६८	००	८३८	११७५	००	४२९२	२४५४	४२७
	एकूण	४४९५	८४३	८८७	४१२४	५८०	२७१३	३९०६	२८७९	७०४	२६२२	३६२४	५७२	११२५२	७०७८	१२८३
	सरासरी	८९९	१६९	१७७	८२५	११६	५४३	७८१	५७४	१४१	५२४	७२५	११४	२२५०	१४१६	२५७
	जिल्ह्यातील मंजूर घरांचे शेकडा प्रमाण (%)	१.४५	१.७६	१.८७	८.६७	१.२२	५.७९	८.२२	६.०४	१.४८	५.५१	७.६२	१.२०	२३.६७	१४.८९	२.७८

संदर्भ : जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा (DRDA), नाशिक, यांचे विविध अहवाल, सन २०१०-११ ते २०१४-१५.

आलेख क्र.१

नाशिक जिल्ह्यातील तालुकानिहाय मंजूर घरे सन २०१०-११ ते २०१४-१५

मंजूर घरांच्या संख्येत सर्वात जास्त सुरगाणा तालुक्याची ११२५२ एवढी आहे. त्यानंतर

विधवा यांना रक्करचा तर आणि कच्ची र घेण्यासाठी असते. ६० र २००७-०८ य घरकुलांचे येते. त्यात ग्यासाठी प्रती रसा निश्चित र घरकुलाची जल्हा ग्रामीण

व्यास करणे. प याविषयीचा

१ के आहे. य असून सन उपयोग केला त्रणेकडून १५ तालुकानिहाय स केला आहे.

११ पाच वर्षांच्या

त्र्यंबकेश्वर तालुक्याची ७०७८ तर चागलाणची ४४९५ एवढी आहे. हे प्रमाण आलेख क्र.१ मध्ये दर्शविले आहे. गाउलट मंजूर घरे सर्वात कमी शिस्तर तालुक्यात ५७२ आणि इगतपुरीत ५८० एवढे आहे. जिल्ह्यातील एकुण मंजूर घरांपैकी शेकडेवारीचा विचार करता सुरगाणा तालुक्याचे शेकडा प्रमाण २३.६७ टक्के सर्वात जास्त आहे.

जिल्ह्यात सन २०१३-१४ या वर्षी सर्वात जास्त २०३३७ घरे नेमून दिली आहे. सन २०१४-१५ या वर्षात १६२७९ घरे नेमून दिली आहे. एकुण मंजूर घरांचे प्रत्येक वर्षानुसार चाटप निरनिशाले आहे. त्यात सुरगाणा आणि त्र्यंबकेश्वर या तालुक्यांना घरांचे चाटप सन २०१२-१३, २०१३-१४, २०१४-१५ या वर्षी एकुण मंजूर घरांपैकी जास्त झालेले दिशते.

४.नाशिक जिल्ह्यातील इंदिरा आवास योजनेची तालुका निहाय नेमून दिलेली घरे आणि निधीची विभागणी :

तक्ता क्र.२

नाशिक जिल्ह्यातील इंदिरा आवास योजनेची तालुका निहाय नेमून दिलेली घरे आणि प्रति घरकुल निधीची विभागणी:

वर्ष	प्रति घरकुल निधी (रु.)	नेमून दिलेली घरांची संख्या	नेमून दिलेल्या घरांचा साधा विकास दर (SGR)	एकुण निधी (रु.)	एकुण निधीचा साधा विकास दर (SGR)
२०१०-११	६८,५००	०११	-	७,५३,५००	-
२०११-१२	६८,५००	१८८६	१७०४५.४५	१२,९१,९१,०००	१७०४५.४५
२०१२-१३	६८,५००	१२६४९	५७०.६८	८६,६४,५६,५००	५७०.६८
२०१३-१४	९५,०००	२०३३७	६०.७८	१,९३,२०,१५,०००	१२२.९८
२०१४-१५	९५,०००	१६२७९	-१९.९९	१,५४,५७,४५,०००	-१९.९९

संदर्भ : जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा (DRDA), नाशिक यांचे विविध अहवाल, सन २०१०-११ ते २०१४-१५

तक्ता क्र.२ मध्ये अध्ययन कालावधीत नाशिक जिल्ह्यातील इंदिरा आवास योजनेअंतर्गत नेमून दिलेली घरे आणि प्रति घरकुल निधीची विभागणी दर्शविली आहे. जिल्ह्यात एकुण नेमून दिलेल्या घरांची संख्या ५१,९५४ एवढी आहे. सन २०१२-१३, २०१३-१४ आणि २०१४-१५ या तीन वर्षात एकुण नेमून दिलेल्या घरांची संख्या सर्वात जास्त आहे आणि एकुण निधी खर्चाचे प्रमाण सुध्दा जास्त आहे कारण सन २०१२-१३ चा प्रति घरकुल निधी ६८,५०० रु. वरून सन २०१३-१४ व सन २०१४-१५ चा ९५,००० रु. पर्यंत वाढला आहे. नेमून दिलेल्या घरांचा साधा वार्षिक विकास दर (SGR) आणि एकुण निधीचा साधा वार्षिक विकास दर (SGR) यांची तुलना करता हे चित्र तक्ता क्र.२ वरून स्पष्ट होते. सन २०११-१२ आणि २०१२-१३ या दोन वर्षातील SGR सारखाच आढळला.

५. नाशिक जिल्हयातील इंदिरा आवास योजने अंतर्गत तालुकानिहाय नामंजुर घरे :

तक्ता क्र.३

नाशिक जिल्हयातील इंदिरा आवास योजने अंतर्गत तालुकानिहाय नामंजुर घरे:सन २०१०-११ ते २०१४-१५

अ. क्र.	तालुके	२०१०-११	२०११-१२	२०१२-१३	२०१३-१४	२०१४-१५
१	बागलाण	००	२८६	०३	२२८	६८१
२	चांदवड	००	६०६	००	००	०३
३	देवळा	००	८९	०१	०२	१४
४	दिंडोरी	००	००	७३	००	००
५	इगतपुरी	००	००	००	००	००
६	कळवण	००	००	००	०१	००
७	मालेगाव	००	००	००	००	१३४
८	नांदगांव	००	२०	००	७०७	००
९	नाशिक	००	००	००	०१	००
१०	निफाड	००	००	००	४६९	११६
११	पेठ	००	००	००	१२	००
१२	सिन्नर	००	००	००	००	००
१३	सुरगाणा	००	००	००	३५७	००
१४	त्र्यंबकेश्वर	००	४११	००	००	००
१५	येवला	००	०३	००	००	१८
	एकुण	००	१४१५	०७७	१७७७	९६६
	नामंजुर घरांचे शेकडा प्रमाण (%)	००	३३.४१	१.८२	४१.९६	२२.८०

संदर्भ :- जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा (DRDA), नाशिक यांचे विविध अहवाल सन २०१०-११ ते २०१४-१५

वरिल तक्ता क्र.३ मध्ये नाशिक जिल्हयातील इंदिरा आवास योजने अंतर्गत तालुकानिहाय नामंजुर घरांची माहिती दर्शविली असून त्यावरून असे निदर्शनास आले की, सर्वात जास्त नामंजुर घरे बागलाण, नांदगांव आणि निफाड या तालुक्यातील आहे. नामंजुर घरांचे सर्वात जास्त शेकडा प्रमाण सन २०१३-१४ या वर्षातील ४१.९६ टक्के एवढे आहे. त्यानंतर सन २०११-१२ या वर्षातील हे प्रमाण ३३.४१ टक्के एवढे आढळले. सर्वात कमी नामंजुर घरांचे शेकडा प्रमाण सन २०१२-१३ मध्ये १.८२ टक्के एवढे आढळले आणि हा एक चांगला सूचक मानावा लागेल.

६. नाशिक जिल्ह्यातील इंदिरा आवास योजनेअंतर्गत तातुकांनिहाय सामाजिक वर्गानुसार मंजूर घरे :

तक्ता क्र.४

नाशिक जिल्ह्यातील इंदिरा आवास योजनेअंतर्गत तातुकांनिहाय सामाजिक वर्गानुसार मंजूर घरे
: सन २०१०-११ ते २०१४-१५

वर्ष	अनुसूचित जाती	अनुसूचित जमाती	अल्पसंख्यांक	इतर	एकूण
२०१०-११	१० (०.०३)	०० (००)	१२ (०.५४)	६ (०.०७५)	०२८
२०११-१२	३६१ (१.२३)	६ (०.३२)	२०२ (९.१७)	१०५ (१.३२)	४७२
२०१२-१३	९१९ (३.१२)	४२ (२.२६)	१२४२ (५६.३८)	३०८९ (३८.८५)	१२३२२
२०१३-१४	१६५३३ (५६.१२)	२४४ (१३.१३)	४८० (२१.७९)	१९७६ (२४.८५)	१८७५३
२०१४-१५	११६३६ (३९.५०)	१५६७ (८४.२९)	२६७ (१२.१२)	२७७ (३४.९१)	१५९७९
एकूण	२९४५९ (१००)	१८५९ (१००)	२२०३ (१००)	७९५२ (१००)	४७५५४
सहसंबंध गुणांक (C.V)	८०.९५	१८८.१८	९७.०६	८२.०६	

संदर्भ : जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा (DRDA), नाशिक यांचे विविध अहवाल सन २०१०-११ ते २०१४-१५

टीप : कंसातील आकडे एकूण शेकडा प्रमाण दर्शवितात.

वरिल तक्ता क्र.४ मध्ये जिल्ह्यात इंदिरा आवास योजने अंतर्गत सामाजिक वर्गानुसार नेमुन दिलेली आणि मंजूर झालेली घरे दर्शविली आहेत. त्यावरून अनेक लाभार्थ्यांच्या सामाजिक गटांच्या ओळखीचे समर्थन होते. तक्ता क्र.४ वरून असे लक्षात आले की, योजनेचा सर्वात जास्त लाभ अनुसूचित जाती आणि इतर या सामाजिक वर्गाला झाला तर कमी लाभ अनुसूचित जमाती आणि अल्पसंख्यांक या सामाजिक वर्गाला झाला. सर्व सामाजिक वर्गांचा सहसंबंध गुणांक चांगला आहे. सन २०१३-१४ आणि २०१४-१५ या दोन वर्षांत निधीतील वाढीमुळे सामाजिक वर्गातील सर्वच लाभार्थ्यांचा सहभाग वाढलेला दिसतो.

७. नाशिक जिल्ह्यातील इंदिरा आवास योजने अंतर्गत तालुकानिहाय दारिद्र्य रेषेखालील कुटूंबे आणि लाभार्थ्यांचे गुणोत्तर प्रमाण :

तक्ता क्र.५

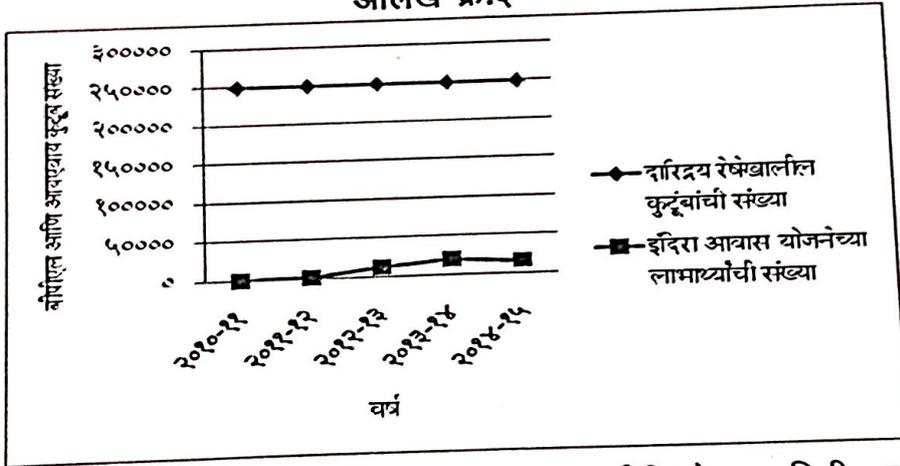
नाशिक जिल्ह्यातील दारिद्र्य रेषेखालील कुटूंबे आणि इंदिरा आवास योजनेच्या लाभार्थ्यांचे गुणोत्तर प्रमाण.

वर्ष	दारिद्र्य रेषेखालील कुटूंबांची संख्या	इंदिरा आवास योजनेच्या लाभार्थ्यांची संख्या	शेकडा प्रमाण (%)
२०१०-११	२४८८४५	११	०.४४
२०११-१२	२४८८४५	१८८६	०.७६
२०१२-१३	२४८८४५	१२६४९	५.०८
२०१३-१४	२४८८४५	२०३३७	८.१७
२०१४-१५	२४८८४५	१६२७१	६.५४

संदर्भ : जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा (DRDA), नाशिक यांचे विविध अहवाल सन २०१०-११ ते २०१४-१५

टीप : दारिद्र्य रेषे खालील कुटूंबांचे सर्वेक्षणाची आकडेवारी २००२ वर्षापासून लागू केलेली असून नवीन सर्वेक्षणाचे आकडे उपलब्ध झालेले नाही.

आलेख क्र.२

तक्ता क्र. ५ वरून इंदिरा आवास योजनेतील लाभार्थ्यांची योग्य माहिती प्राप्त होते. एकूण दारिद्र्य रेषेखालील कुटूंबांची सरासरी २४८८४५ असून ते सर्वच या योजनेचा लाभ घेतात. हे अभ्यास कालावधीत लक्षात आले. सन २०१०-११ मध्ये २४८८४५ कुटूंबे दारिद्र्य रेषेखालील असतांना फक्त ११ (०.४४%) कुटूंबे योजनेचा लाभ घेतात. योजनेच्या एकूण लाभार्थ्यांतील दारिद्र्य

रेषेखालील फुटूबांचे प्रमाण सुमारे १५ टक्के आहे. सन २०१३-१४ या वर्षी योजनेतील लाभार्थ्यांचे शेकडा प्रमाण ८.१७ टक्के सर्वात जास्त आढळले. तर २०१०-११ या वर्षी योजनेतील लाभार्थ्यांचे शेकडा प्रमाण ०.४४ टक्के सर्वात कमी आढळले. आलेख क्र.२ यरुन हे धित्र स्पष्ट होते.

८. नाशिक जिल्हयातील इंदिरा आवास योजनेतील मंजुरीसाठी बाकी असणाऱ्या घरकुलांची संख्या तक्ता क्र.६

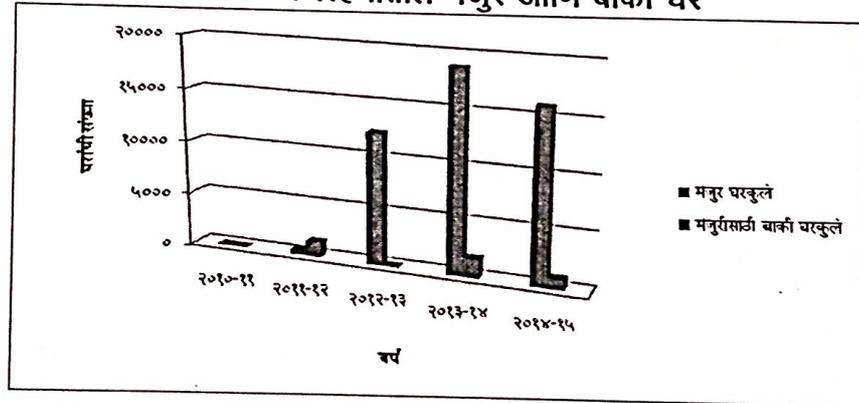
नाशिक जिल्हयातील इंदिरा आवास योजनेतील मंजुरीसाठी बाकी असणाऱ्या घरकुलांची संख्या सन २०१०-११ ते २०१४-१५

वर्ष	मंजुर घरकुले	मंजुरीसाठी बाकी घरकुले	एकुण मंजुर घरकुलांचे बाकी घरकुलांशी असणारे शेकडा प्रमाण (%)
२०१०-११	२८	००	००
२०११-१२	४७२	१४१५	२.९७
२०१२-१३	१२३२२	०७७	०.१६
२०१३-१४	१८७५३	१७७७	३.७३
२०१४-१५	१५१७९	९६६	२.०३
एकुण	४७५५४	४२३५	८.९०
सहसंबंध गुणांक (C.V.)	१९२.३४	८३.१७	

संदर्भ : जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा (DRDA), नाशिक यांचे विविध अहवाल सन २०१०-११ ते २०१४-१५

आलेख क्र.३

नाशिक जिल्हयातील मंजुर आणि बाकी घरे

तक्ता क्र. ६ मध्ये नाशिक जिल्हयातील प्रत्येक वर्षानुसार मंजुर घरे आणि बाकी घरांची माहिती सन २०१०-११ ते सन २०१४-१५ या अभ्यास कालावधीतील दर्शवलेली आहे. सन २०१३-

१४ मध्ये १८७५३ (३९.४३%) सर्वात जास्त घरे मंजूर झाली तर सन २०११-१२ मध्ये ४७२ (०.९९%) सर्वात कमी घरे मंजूर झाली. आलेख क्र.३ वरून हे चित्र स्पष्ट होते.

योजनेचे मंजूर घरे आणि बाकी अराणारी घरे यांचे शेकडा प्रमाण जवळजवळ ८.९० टक्के असून ही विचार करण्यासारखी बाब आहे. बाकी असणाऱ्या घरकुलांचा सहसंबंध गुणांक ८३.१७ तर एकुण मंजूर घरकुलांचा १९२.३४ इतका आहे.

निष्कर्ष :

नाशिक जिल्ह्यातील इंदिरा आवास योजनेच्या तालुकानिहाय अभ्यास निरीक्षण वरून असे लक्षात आले की, योजनेसाठी उपलब्ध निधीविषयी प्रश्न नाही परंतु या निधीचे योग्य वाटप आणि उपयोग खऱ्या गरजू लाभार्थ्यांना होणे आवश्यक आहे. जिल्ह्यातील इंदिरा आवास योजनेचे सर्वात जास्त लक्ष पाच तालुक्यांवर केंद्रीत आहे परंतु याविषयी शंका नाही कारण त्यातील काही तालुके आदिवासी दुष्काळप्रवण क्षेत्रातील आहे म्हणून या तालुक्यांना प्रथम प्राधान्य देऊन जास्तीत जास्त घरकुले मंजूर केलेली आढळली. सामाजिक वर्गानुसार विचार करता अनुसूचीत जमाती आणि अल्पसंख्यांक या गटातील लाभार्थ्यांनाही योजनेचा जास्त लाभ मिळाला पाहिजे. इंदिरा आवास योजने अंतर्गत घरकुलांचे योग्य वाटप, निधीचा योग्य उपयोग, योजनेची परिणामकारक अंमलबजावणी यावर वारकाईने देखरेख केली तर ही योजना नक्कीच हवीशी वाटणारी, दारिद्र्य निर्मुलन करणारी महत्त्वपूर्ण योजना आहे.

संदर्भ सूची

१. शिंदे, दीपक, डी. २०१०, "ग्रामीण महाराष्ट्रातील सामाजिक विकास- एक सुक्ष्म अध्ययन" कोल्हापुर जिल्हा. पीएच.डी प्रबंध, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापुर.
२. पाटील, मनोज, २०११, "विकास योजना" पुणे, चौधरी लॉ पब्लिकेशन, पाचवी आवृत्ती.
३. नाशिक जिल्हा आर्थिक व सामाजिक समालोचन अहवाल सन २०१०-११ ते सन २०१४-१५
४. जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा, (DRDA) नाशिक, यांचे विविध अहवाल, सन २०१०-११ ते सन २०१४-१५
५. लोकसत्ता, २९ डिसेंबर २०१४, पृ. ५
६. www.rural.nic.in
७. www.drdanashik.com